

УДК 349.414

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.3>

Грищенко О. П.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права, філософії та політології
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
ORCID: 0000-0002-3725-8094

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ENSURING ECOLOGICALLY BALANCED NATURE USE IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Стаття присвячена актуальним проблемам законодавчого забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку. Обґрунтовано, що нормативно-правові документи визначають необхідність впровадження до 2030 року в Україні системи ефективного управління та збалансованого користування природними ресурсами. Доведено, що існує потреба впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям і екологічного маркування продукції, а також прискорення інформатизації сфери охорони довкілля та використання природних ресурсів. У статті зазначено, що створення правової бази для реалізації державної політики у сфері зміни клімату, запобігання подальшої деградації земель дозволить ефективніше використовувати природні ресурси України. Виокремлено потребу удосконалення екологічної освіти, просвіти та виховання громадян нашої держави, що створить умови для запобігання забруднення та здійснення контролю за станом навколишнього природного середовища та сталому використанні природних ресурсів нашої держави. Доведено, що забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку потребує удосконалення процесу нормотворення.

Метою статті є з'ясування сутності процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку в Україні.

У статті доведено, що екологічно збалансоване природокористування залежить від: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життє забезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян. Констатовано, що забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку має формуватися державою та громадянськими інституціями та бути скерованим на захист екологічних прав та інтересів кожного громадянина України.

Ключові слова: природокористування, екологічно збалансоване природокористування, сталий розвиток, підвищення якості навколишнього природного середовища.

The article is devoted to the current problems of legislative support for environmentally balanced nature use in the context of sustainable development. It is substantiated that regulatory documents determine the need to implement a system of effective management and balanced use of natural resources in Ukraine by 2030. It is proved that there is a need to implement international standards of environmental management and environmental labeling of products, as well as to accelerate the informatization of the sphere of environmental protection and the use of natural resources. The article states that the creation of a legal framework for the implementation of state policy in the field of climate change, prevention of further land degradation will allow for more effective use of the natural resources of Ukraine. The need to improve environmental education, enlightenment and upbringing of citizens of our state is highlighted, which will create conditions for preventing pollution and exercising control over the state of the environment and sustainable use of natural resources of our state. It is proved that ensuring environmentally balanced nature use in the context of sustainable development requires improving the process of norm-setting.

The purpose of the article is to clarify the essence of the process of ensuring environmentally balanced nature use in the context of sustainable development in Ukraine.

The article proves that ecologically balanced nature use depends on: preservation of natural objects and complexes, landscape and biological diversity, ecosystems, maintenance of their integrity and life-supporting functions, sustainable development of society, improvement of the quality of the environment and life, improvement of the health of the population and the demographic situation, introduction of waste-free and low-waste, environmentally friendly technologies, development of environmental education and upbringing, ensuring the ecological security of the state and protection of the

environmental rights and interests of citizens. It is stated that ensuring ecologically balanced nature use in conditions of sustainable development should be formed by the state and civil institutions and be aimed at protecting the environmental rights and interests of every citizen of Ukraine.

Key words: *nature use, ecologically balanced nature use, sustainable development, improvement of the quality of the environment.*

Вступ. Сьогодні стратегічна ціль державної екологічної політики спрямована на формування в Україні екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва. Одним з важливих завдань забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку в наш час є впровадження освіти в інтересах сталого розвитку, екологічної освіти та виховання, екологічного просвітництва. Необхідним є також і підготовка проєктів законодавчих для планування та реалізації природоохоронної політики, а також процес забезпечення дотримання екологічних прав та обов'язків громадян. Актуальні наукові розвідки дозволяють зробити висновок, що процес забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України напряму залежить від збалансованого лісоуправління, упровадження інструментів сталого споживання і виробництва, створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, вдосконалення принципів формування екологічної мережі унікальних природних ландшафтів, збереження та відновлення чисельності видів природної флори та фауни та ін.

Для даного дослідження необхідно звернути увагу на транскордонні та європейські законодавчі міжнародні проєкти для зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище. Існує потреба у забезпеченні сталого управління водними ресурсами за басейновим принципом, забезпеченні сталого використання та охорони земель, покращення стану уражених екосистем та сприяння перетворенню сфери надрокористування на законодавчому рівні в максимально прозору та інвестиційно привабливу галузь, що відповідає кращим міжнародним стандартам сьогодні.

Вітчизняне екологічне законодавство сприяє реалізації національної екологічної політики в сфері екології. На законодавчому рівні визначено, що екологічні правові проблеми не втрачають своєї актуальності в наш час.

Метою статті є з'ясування сутності правових засад забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку.

Збалансоване природокористування (згідно з Н. Максименко, І. Ушаковою-Кирпач) [5, с. 168–176] є «сучасним розділом екології, в якому вивчаються головні концептуальні напрямки використання природних ресурсів, розмір шкоди від забруднення природного середовища, процеси та явища суспільного життя, що викликані нестачею природних ресурсів, величезним зростанням виробництва й забруднення

всіх сфер Землі». Науковці пов'язують використання суспільством природного середовища з виробничими відношеннями між людьми на рівні економіки, географії, геології, біології, ґрунтознавства, лісівництва, демографії, метеорології, гідрології та ін. Основним завданням збалансованого природокористування як наукового напряму є дослідження сучасного стану взаємодії природи і суспільства у процесі природокористування як взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Сучасними науковими розвідками доведено, що в основі вирішення екологічних проблем лежить правове регулювання. Формування екологізації правової свідомості кожного громадянина нашої держави відбувається в процесі переходу до сталого розвитку суспільства через сталу вищу освіту здобувачів вищої освіти.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року» констатовано, що: «За даними Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, через збройну агресію Російської Федерації проти України зруйновані екосистеми на території щонайменше 530 тис. гектарів, у тому числі у 18 природоохоронних територіях загальною площею 80 тис. гектарів. Дані Організації Об'єднаних Націй свідчать, що територія Донецької та Луганської областей перебуває на порозі екологічної катастрофи, причиною якої є забруднення повітря, ґрунту і води унаслідок затоплення вугледобувних підприємств» [13].

Категорія «збалансований (сталий) розвиток» вважається необхідністю встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб населення і захистом інтересів майбутніх поколінь. Це можливість задоволення потреб населення без шкоди для можливості майбутніх поколінь. Сталый розвиток є систематично керованим розвитком. Такий процес дозволяє швидко моделювати варіанти напрямів розвитку. А головне, вибрати найоптимальніший напрям.

Правове забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку до 2030 року передбачає досягнення істотних зрушень збалансованості та покращення стану навколишнього природного середовища шляхом збереження навколишнього природного середовища, що стане додатковим стимулом соціально-економічного розвитку України як демократичної держави.

О. Ракоїд наголошує, що «збалансоване використання (англ. sustainable use) – це використання природних ресурсів у такий спосіб і такими темпами,

які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання природних ресурсів, тим самим зберігаючи здатність природно-ресурсного потенціалу країни задовольняти потреби теперішнього та майбутніх поколінь» [16, с. 4].

В процесі правового забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку проблема збалансованого природокористування в державі напряду залежить від розбалансування структури землекористування. Юристи, які займаються екологічним правом вважають, що вирішення цієї проблеми потребує докорінних змін стратегії розвитку природокористування, а також структури земельного фонду.

П. Войтків, С. Іванов наголошують, що визначити стратегію розвитку екологічного права України цього напряду мають такі програми: «програма сталого розвитку території, розроблена на основі Міжнародної стратегії сталого розвитку (Ріо-92); програми формування регіональних екологічних мереж як складові загальнодержавної програми формування національної екомережі України; програми реструктуризації господарства, пріоритетного розвитку галузей відповідно до природно-ресурсних можливостей території тощо» [3, с. 22].

Саме тому Закон України (2019) «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» наголошує, що «основою моніторингу є система показників оцінки реалізації державної екологічної політики, орієнтованих на індикатори сталого розвитку та завдання збалансованої екологічної політики» щодо формування системи ефективного правового регулювання в галузі раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища як одного із завдань екологічного права України [11].

Законодавчі ініціативи в процесі правового забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку повинні бути спрямовані на зменшення або уникнення проявів негативного впливу суспільства на природне навколишнє середовище. Розглянемо коротко чотири основні форми даного процесу. 1. «Зміна компонентного складу біосфери, кругообігу речовин у природі (за О. Ракоїд – це видобуток мінеральної сировини, нагромадження відходів, викиди та скид забруднюючих речовин у повітряне та водне середовища). Головним у цьому відношенні є викиди забруднюючих речовин у природне середовище» [16, с. 9]. 2. «Зміна структури земної поверхні (розорювання земель, вирубування лісів, проведення меліоративних заходів, створення штучних водойм, зміни режиму стоку поверхневих вод, урбанізація, розробка корисних копалин та ін.). 3. Зміна енергетичного балансу планети і буферних властивостей Землі. За останні 100 років людство збільшило більш

ніж у тисячу разів обсяги використання енергії. Внаслідок спалювання палива частка вуглекислого газу в атмосфері зросла на 25-30%, що може у майбутньому призвести до підвищення середньої температури на 1,5-20 С. 4. Знищення рослинного і тваринного різноманіття, природних місць існування і розмноження тварин і рослин, штучна акліматизація і адаптація тварин та рослин на нових місцях існування, виведення нових сортів рослин і порід тварин та ін. Щороку в світі вирубується 150 тис. км кв. лісів та замінюється сільськогосподарськими угіддями» [16, с. 11–14].

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (2019) визначає існуючі екологічні проблеми та сучасний стан довкілля в Україні виявили першопричини екологічних проблем України. Ними є такі [11]: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища [11].

Для даного дослідження необхідно звернути увагу на забезпечення екологічно збалансованого природокористування саме в умовах сталого розвитку. У вересні 2015 року було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Цей Порядок денний є планом дій для людей, планети та процвітання. Його мета полягає також у зміцненні всезагального миру в умовах більшої свободи, що вкрай важливо сьогодні через умови воєнного стану в нашій державі.

Практичні зусилля у напямі охорони навколишнього середовища та процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування мають бути спрямовані на вирішення проблем забруднення води і повітря, збереження біологічного різноманіття, та повинні базуватися на правовій відповідальності і прозорості вчинків кожного учасника цього процесу важливого для всієї планети. В наш час, на жаль, недостатньо сформовані інститути

громадянського суспільства, які повинні актуалізувати пріоритети розуміння в суспільстві збереження навколишнього природного середовища та інформувати щодо переваг сталого розвитку та важливості дотримання природоохоронного законодавства як в нашої державі, так й в інших країнах [16, с. 49].

Україна має на меті державної екологічної політики досягнення гарного стану довкілля шляхом запровадження еко системного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку держави. В нашої державі метою забезпечення конституційного права кожного громадянина є право на чисте та безпечне довкілля, запровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. Основними засадами державної екологічної політики є також сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку.

В правовому значенні необхідно спиратися на міжсекторальне партнерство та передбачення і аналіз (прогнозування) екологічних ризиків.

В процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку необхідно визначати, що в правовому значенні важливо наголошувати на забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства. Основними принципами в даному напрямі мають стати принципи перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю.

З юридичної сторони в процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку необхідно спиратися на такі аспекти як: доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації.

Актуальним в наш час стає також процес упровадження новітніх засобів і форм комунікацій та ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку [16, с. 124].

В Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та майбутніх поколінь; створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності; досягнути високого рівня освіти та охорони

громадського здоров'я; упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій [17].

Процес забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку має потребу в технічному регулюванні та обліку в сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. Цей процес дасть змогу впровадити науково обґрунтовані та безпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я населення вимоги, які відповідатимуть європейським нормам/вимогам у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу [16, с. 126].

Правові засади державної екологічної політики України доводять, що концептуальною основою для перебудови екологічної освіти в Україні та екологізацію освітньої діяльності, враховуючи вимоги сталого розвитку, можна вважати стратегію ЄЕК ООН для освіти в інтересах сталого розвитку, яка була прийнята на Нараді високого рівня представників міністрів охорони навколишнього середовища і освіти (Вільнюс, 17 – 18 березня 2005 р.). Мандат на підготовку зазначеної стратегії був зафіксований у Заяві міністрів, зробленій на 14 п'ятій конференції «Навколишнє середовище для Європи» (Київ, травень 2003 р.). Метою Стратегії є заохочення держав-членів ЄЕК ООН до розвитку і включення освіти в інтересах сталого розвитку в свої системи формальної освіти та неформальної освіти. В Україні, на жаль, послідовне включення в систему вітчизняної освіти Концепції сталого розвитку відбувається повільніше ніж в інших країнах. Ст. 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» («Освіта і виховання в галузі навколишнього природного середовища») наголошує на тому факті, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища. Екологічні знання здобувачів освіти різного рівня згідно з чинним вітчизняним законодавством є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів [1, с. 8–15; 7; 12].

Реалізація засад державної екологічної політики в процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку здійснюється за принципами: відкритості, підзвітності, гласності органів державної влади; участі громадськості у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та

екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародної співпраці та євроінтеграції [11].

М. Ващишин, К. Найда досліджуючи процес виокремлення інфраструктурних сервітутів у системі земельних сервітутів дійшли висновку, що формування національної екологічної політики в умовах воєнного стану розглядається як суверенне право держави та самостійний вид державної політики в наш час. Це забезпечує пріоритетність національних інтересів щодо запобігання загрозам національній безпеці, мінімізації екологічних ризиків. А процес забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку дозволяє гарантувати екологічну безпеку і захист екологічних прав кожного громадянина нашої держави. Науковцями також доведено, що стратегічними цілями екологічної політики України є сталий розвиток та збалансоване використання природних ресурсів. Вітчизняна земельно-правова доктрина впроваджує екологічні вимоги і норми щодо розвитку інфраструктурних земельних сервітутів. Необхідність врахування юридичних та економічних аспектів в процесі дотримання спеціального законодавства створює умови для ефективного використання земельних ресурсів в Україні сьогодні [2, с. 320–324]. М. Ващишин, К. Найда також наголошують на потребі збереження довкілля.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» наголошує, що екологічна політика є об'єктом дослідження різних наук (в тому числі юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємопов'язаних відносин між громадянином країни та природою. Екологічна політика – категорія соціальна, що формується як правова форма [12]. Ця теза лежить в основі процесу забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку.

Преамбула Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) закріплює той факт, що «Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів». За 1991–2024 роки було прийнято кілька спеціальних нормативно-правових актів, у яких визначено стратегічні завдання й цілі державної екологічної політики, а саме: постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 № 188/98-ВР, Концепція національної екологічної політики України

на період до 2020 року, закони України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI і «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII та ін. Важливе значення мають стратегії, що розробляються на виконання Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», як-от: Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р), Стратегія від 11.10.2021 № 1240-р [13], Водна стратегія України на період до 2050 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1134-р), Морська природоохоронна стратегія України (розпорядження Кабінету Міністрів України та ін. Відзначимо й екологізацію секторальних стратегій розвитку: Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695) [10], Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р), Стратегії енергетичної безпеки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р), а також Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179) та ін.

Згідно наукових розвідок А. Гетьмана з співавт., екологічна політика як поліфункціональне соціальне явище пов'язана з діяльністю та компетенцією різноманітних інституцій та їхнім організаційно-функціональним складником. Метою політики є досягнення відповідної візії з обов'язковим моніторингом і контролем її показників. А. Гетьмана з співавт. зазначають, що існує потреба акцентування на відповідальності суб'єктів за неналежне виконання покладених на них обов'язків щодо реалізації стратегічних напрямів державної екологічної політики [4, с. 14–18]. Водночас, це й юридична відповідальність. Важливими складовими як внутрішньої, так й зовнішньої політики України має бути збереження навколишнього середовища в умовах сталого розвитку.

Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» виокремлює наслідки військової агресії росії. Щодо зміни клімату та погіршення екологічної ситуації внаслідок бойових дій на території України «за оцінками Світового банку, пошкодження від пожеж зазнали 183,2 тис. гектарів лісів, що зумовлює знищення орієнтовно 43,1 млн. куб. метрів деревини (еквівалент дворічної заготівлі для всієї України). Серед найбільш постраждалих областей – Чернігівська, Сумська, Луганська, Київська, Житомирська та

Харківська. Станом на початок травня 2023 р. загальні викиди CO₂e (еквівалент вуглекислого газу) від лісових та інших пожеж становлять 17,7 млн. тонн».

Також констатовано, що «внаслідок ведення бойових дій постраждало 20 відсотків природоохоронних територій, 160 територій Смарагдової мережі (29 тис. кв. кілометрів) та 16 водно-болотних угідь, що охороняються Рамсарською конвенцією (6,3 тис. кв. кілометрів), перебувають під загрозою знищення. Станом на 1 жовтня 2023 р. зафіксовано майже 2,6 тис. фактів завдання шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій на суму майже 48,7 млрд. доларів США (без урахування наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції). Серед найбільш постраждалих областей – Донецька, Житомирська, Київська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Чернігівська та Харківська» [10].

Євросоюз запроваджує Сучасний Зелений курс. Цей курс Євросоюзу (EU Green Deal) є дорожньою картою заходів, що адаптуються до умов і викликів сьогодення, які постійно змінюються. Це дозволяє перетворити економіку Євросоюзу на ефективну та конкурентоспроможну. А також, водночас, покращує здоров'я та якість життя людей.

Ефективною також є і діяльність Європейської комісії, якою 24.02.2021 була ухвалена Стратегія ЄС з адаптації до зміни клімату, що тісно пов'язана з іншими документами ЄС. Практикуючі юристи до цієї групи документів відносять такі: Кліматичний цільовий план; Стратегію з біорізноманіття до 2030 року; Водневу стратегію; Стратегію «Від ферми до виделки»; Європейський кліматичний пакт; Нову лісову стратегію на 2030 рік; Нову промислову стратегію; Хвилю реновацій для Європи та ін.

Інструментами реалізації Стратегії є «плани заходів щодо її реалізації відповідно на 2021–2023 і 2024–2027 роки; програми та проекти регіонального розвитку; програми комплексного відновлення; план відновлення та розвитку регіонів; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації; стратегії розвитку територіальних громад та плани заходів з їх реалізації; плани відновлення та розвитку територіальних громад; державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку тощо» [10].

Для даного дослідження необхідно наголосити на тому, що в наш час розпочато інтеграцію екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку нашої держави. Спрямовання зусиль держави на ефективніше інформування про підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища та потреби запровадження сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки України. В наш час пріоритетними цілями екологічної політики держави мають стати відновлення і захист довкілля України (воєнне та

повоєнне). Повоєнне відновлення довкілля у схарактеризовано в проєкті Плану відновлення України – чисте та безпечне довкілля [14].

В процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку, державна екологічна політика України є системою правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, спрямована на досягнення пріоритетних (стратегічних) цілей. Предметом екологічної політики виступають довкілля, (сукупність природних і соціальних процесів, природні ресурси та комплекси), здоров'я та життя людей, суспільні відносини щодо збереження довкілля в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та збалансованого (сталого) розвитку. Саме тому, «державна екологічна політика має формуватися як громадянськими інституціями, так і державою. Також вона має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожної людини, досягнення спільного блага». Важливо, щоб державна екологічна політика відповідала інтересам носія суверенітету й єдиного джерела влади – Українського народу. Сьогодні основним суб'єктом формування й реалізації державної екологічної політики в Україні є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [9], яке забезпечує: «формування й реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та, у межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; формування й реалізацію в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сферах лісового й мисливського господарства, а також формування державної політики у сферах розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, геологічного вивчення й раціонального використання надр та ін.».

Сьогодні необхідно також враховувати потребу підвищення ефективності державного екологічного контролю. Це має вдосконалити механізми реагування на порушення у сфері землекористування. Д. Росохата у своїх наукових розвідках наголошує на потребі розширення інструментарію реагування Держгеокадастру для більш ефективного вирішення питання удосконалення заходів державного екологічного контролю у сфері землекористування. Потребують вивчення та вдосконалення саме сьогодні також і питання впровадження механізму екологічної компенсації. На основі закордонного досвіду відновлення або поліпшення природних ресурсів (на прикладі Швеції) [18, с. 241–244].

Вивчення різних аспектів екологічно збалансованого природокористування (П. Войтків, Є. Іванов) дозволить більш ефективно залучати людство до процесу суспільного використання ресурсів первинної природи (землі, лісів, води, корисних копалин і т. д.). Умови сталого розвитку дозволять використовувати

природно-ресурсний потенціал в процесі забезпечення екологічно збалансованого природокористування саме в умовах сталого розвитку [3, с. 8].

Маємо також погодитися з фактом, на який звертається увага в роботах Д. Росохатої, про те, що необхідно внести зобов'язання для суб'єктів господарювання, які завдали шкоди земельним ресурсам, розробляти та виконувати компенсаційні плани, спрямовані на відновлення, поліпшення або захист відповідних територій, а правовою основою для імплементації цього механізму може стати принцип «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle), закріплений в Директиві 2014/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 квітня 2014 року. На нашу думку, це закріплює можливість запровадження компенсаційних заходів з метою відновлення довкілля, як в Україні, так й в інших країнах [18, с. 241–244].

Е. Прошук звертає увагу в своїх наукових розвідках на потребу реформування державного екологічного контролю. Вчений вважає, що це має важливе значення для забезпечення результативного використання коштів та підвищення довіри серед громадян та міжнародної спільноти, а також є передумовою для зеленішого майбутнього України [15].

Щодо екологічної освіти та раціонального природокористування у глобальній системі природо відтворювальної діяльності нашої держави, маємо погодитися з твердженням Г. Поясник. «Екологічна освіта може бути важливим інструментом у просуванні сталого розвитку та екологічного управління, особливо серед молоді. Інвестиції у програми екологічної освіти можуть допомогти підвищити рівень обізнаності та створити більш екологічно свідоме суспільство. Це особливо актуально для реалізації програми сортування побутових відходів. Програми «Екологічна освіта та просвіта для сталого розвитку України на 2022–2032 роки» буде направлено на вирішення проблем раціонального природокористування» [6, с. 30–34].

В Указі Президента «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». № 111/2021 від 23 березня 2021 року [8] зазначено, що існує нині комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері. Наголошено на високому рівні ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, що зумовлено значним забрудненням довкілля через техногенне навантаження та нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу. Виокремлено цілий ряд питань щодо загострення екологічних та техногенних проблем «у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, та визначено недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей

економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату, неналежний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, єдиної державної системи захисту довкілля» [8]. Це важливі тези стосовно посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля в нашій країні.

Висновки. 1. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку залежить від використання невідновлювальних природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища. 2. Нормативно-правові документи обґрунтовують необхідність впровадження до 2030 року в Україні системи ефективного управління та збалансованого користування природними ресурсами. 3. Існує потреба впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям і екологічного маркування продукції, а також прискорення інформатизації сфери охорони довкілля та використання природних ресурсів. 4. Створення правової бази для реалізації державної політики у сфері зміни клімату, запобігання подальшої деградації земель дозволить ефективніше використовувати природні ресурси. 5. Удосконалення екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України створить умови для запобігання забруднення та здійснення контролю за станом навколишнього природного середовища та сталому використанні природних ресурсів нашої держави. 6. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку потребує удосконалення процесу нормотворення. 7. Екологічно збалансоване природокористування залежить від: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і мало-відходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян та ін. 8. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку має формуватися державою та громадянськими інституціями та бути скерованим на захист екологічних прав та інтересів кожного громадянина нашої держави.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження ефективності правової діяльності Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України як суб'єкта реалізації державної екологічної політики України.

Список використаних джерел:

1. Балюк Г. І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право України*. 2017. № 3/4. С. 8–15.
2. Ващишин М. Я., Найда К. В. Виокремлення інфраструктурних сервітутів у системі земельних сервітутів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 320–324. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/77.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
3. Войтків П., Іванов Є. Збалансоване природокористування : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 182 с.
4. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, Є. П. Суєтнов та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.
5. Максименко Н. В., Ушакова-Кирпач І. М. Впровадження електротранспорту як спосіб боротьби із забрудненням навколишнього природного середовища. *Науковий вісник Льотної академії. Серія Економіка, менеджмент та право* : збірник наукових праць / гол. ред. М. С. Письменна. Кропивницький : ЛА НАУ, 2021. № 5. С. 168–176. URL: <https://fmnzb.sfa.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/22.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Поясник Г. В. Рациональне природокористування: проблеми та перспективи України у глобальній системі природо відтворювальної діяльності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 2. С. 30–34.
7. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / за ред. А. П. Гетьман. Харків : Право, 2014. 784 с.
8. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: Указ Президента України № 111/2021 від 23 березня 2021 року. Документ 111/2021, чинний, поточна редакція – Прийняття від 23.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-37505> (дата звернення: 22.05.2025).
9. Про внесення змін до Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: Постанова Каб. Міністрів України 738-2023-п, чинний, поточна редакція – Прийняття від 14.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 02.05.2025).
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. Документ 1264-XII, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.11.2024, підстава – 4017-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
13. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
14. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea19b8b3d_4e2f5b65c8ce_%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%B_A%D0%B0_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf (дата звернення: 22.05.2025).
15. Прошук Е. Екологічні реформи України на шляху до ЄС. Економічна правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226/> (дата звернення: 22.05.2025).
16. Ракоїд О.О. Конспект лекцій з дисципліни «Збалансоване природокористування (Концепція сталого розвитку)» для студентів ОС Бакалавр за спеціальністю 101 Екологія. Київ: НУБіП, 2020. 137 с.
17. Цілі сталого розвитку. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83 (дата звернення: 02.05.2025).
18. Rosokhata D. Peculiarities of the Legal Regulation of Environmental Control in EU Member States. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 10. 2024. С. 241–244. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2024/56.pdf (дата звернення: 24.05.2025).